

ALPENWATERSALAMANDER

Mesotriton alpestris

(foto Jelger Herder / Buiten-beeld)

S3

Beschermingsstatus

Rode lijstcategorieën

Beschermingsstatus

Habitatrichtlijnsoort

Vogelrichtlijnsoort

Belangrijke leefgebieden

Korte soortbeschrijving

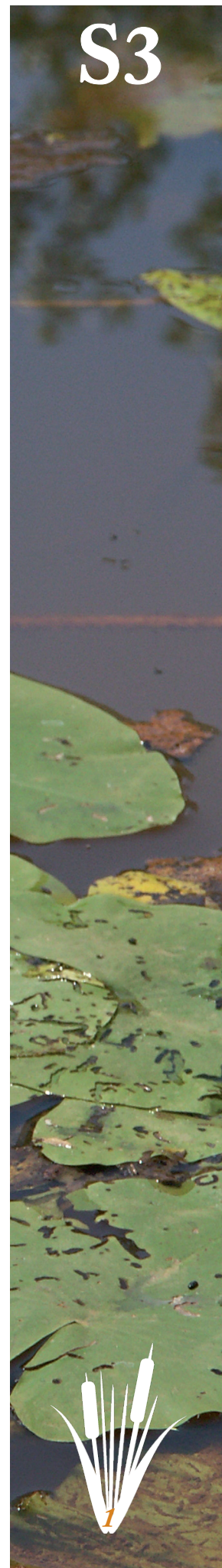
Soortkenmerken

De Alpenwatersalamander is een middelgrote salamander met een lengte tot 12 cm. De vrouwtjes zijn groter dan de mannetjes. Bij beide geslachten loopt een zilverwitte lengteband met kleine zwarte vlekken over de zijkant van kop en romp. Bij de mannetjes loopt hieronder een lichtblauwe streep van de voorpoten tot de achterpoten. De buik en de keel zijn feloranje gekleurd, waarbij de buik geen en de keel soms vlekken vertoont.

De mannetjes krijgen in de voortplantingstijd een blauwgrijze tot blauwzwarte rug waarop zich een lage, zwart-wit geblokte rugkam ontwikkelt die direct in de staartzoom overgaat. De rug is bij de vrouwtjes meestal donkerbruin tot bruingroen en donker gemarmerd. In de landfase verdwijnen de kam en de staartzoom. De dieren worden ook donkerder waardoor het vlekkenpatroon moeilijker te zien is. De larven worden tot 6 cm lang en zijn donker gekleurd met vlekken op de vinzomen.

Ecologie

Tijdens de voortplantingstijd zijn ze zowel dag- als nachtactief; in de landfase meestal alleen 's nachts. Afhankelijk van de watertemperatuur komen ze na 2-4 weken uit. De pas uitgekomen larven zijn algauw 7-10 mm lang en groeien snel tot een lengte van 5-6 cm. Ze voeden zich in eerste instantie met algen en schakelen geleidelijk over

op dierlijk voedsel. Na drie hebben ondergaan de larven een gedaanteverwisseling (metamorfose). De jongen gaan pas in september of oktober aan land. Na 2-3 jaar zijn ze volwassen.

Biotoopvereisten

De Alpenwatersalamander bezet een grote verscheidenheid aan waterhabitats, waaronder weide- en bospoelen, kleine vijvers, vennen, grachten en sloten, karrensporen en zelfs kunstmatige veedrinkbakken. Meer dan andere salamandersoorten verblijft deze soort in vrij kleine, ondiepe, beschaduwde en relatief koele waterpartijen.

De volwassen dieren verblijven enkel gedurende de voortplantingstijd in het water en leven buiten deze periode op het land waar ze zich vaak in de strooisellaag, onder stenen, bladeren of dood hout verstoppen. Hier brengen ze ook de winter door. Een structuurrijk landschap met houtkanten, hagen, struwelen en bossen kan de dieren van de nodige beschutting voorzien. Op hun zoektocht naar een geschikte overwinteringsplaats soms komen amfibieën ook in kelders terecht. Jonge dieren overwinteren uitzonderlijk ook in dieper water.

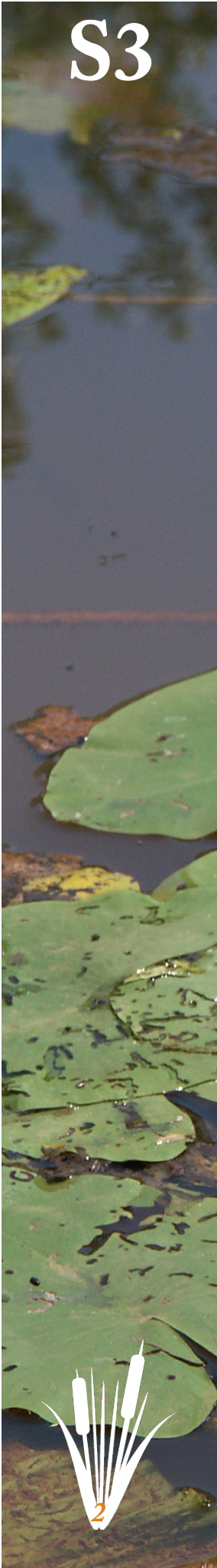
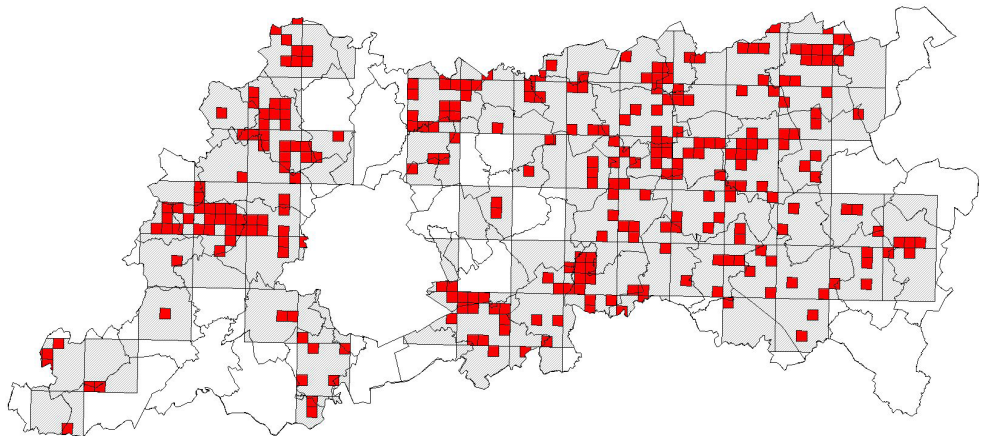
Populatie-uitwisseling en natuurverbindingen

De Alpenwatersalamander is trouw aan zijn voortplantingswater. Jonge exemplaren zullen zich na hun metamorfose verspreiden in het landschap en daarbij ook andere wateren opzoeken. De dieren trekken jaarlijks van hun zomer- naar hun winterhabitat en terug. Houtkanten en heggen of ruige, opgaande kruidenzomen kunnen daarbij dienen als corridor tussen deze twee biotopen. Ze voorzien de dieren van de nodige beschutting tegen uitdroging, koude of predatie tijdens hun migratie. In de regel worden geen grote afstanden overbrugd. Zomer- en winterhabitat liggen doorgaans binnen een straal van 50-400 m, afhankelijk van de geschiktheid van het omliggende landschap. Jonge dieren migreren in de regel niet verder dan 300 tot maximaal 600 meter. Het minimumareaal voor een geschikt leefgebied ligt rond de 50 ha.

Voorkomen in de provincie Vlaams-Brabant

Regionale verspreiding

De Alpenwatersalamander komt verspreid voor over het geheel van de provincie Vlaams-Brabant. Enkel in het zuidwestelijk deel van de provincie en ten oosten van Brussel blijkt de soort op veel plaatsen te ontbreken, maar mogelijk is dit het gevolg van ontbrekende inventarisaties. Vanzelfsprekend herbergen vooral gebieden met veel poelen of ondiepe vijvers - voornamelijk in de -valleien - de grootste aantallen.

Knel- en aandachtspunten

- Degradatie van (potentiële) habitats ten gevolge van het dempen, verlanden, vervuilen, vermesten of het teloorgaan van de oorspronkelijke functie van poelen zorgt ervoor dat steeds minder geschikte voortplantingswaters overblijven in het landschap. Met het verwijderen van structuurvormende landschapselementen als houtkanten en hagen verdwijnt ook (potentieel) geschikt landhabitat of wordt het bestaande landhabitat verder versnipperd en afgesneden van het omliggende gebied.
- Een leefgebied is slechts duurzaam geschikt wanneer het voortplantingswater gelegen is in een kleinschalige landschapsstructuur met (veel) houtige elementen en deel uitmaakt van een netwerk van poelen.

Overzicht maatregelen

- H3.5. Herprofilen van plassen
 H3.6. Aanleg van poelen
 H11.1. Aanleg van een houtkant, heg of haag

-
- S3.1. Beveiliging van kelders – toegang versperren
 S3.2. Beveiliging van kelders – uitstapplaatsen voorzien
 S3.3. Toegankelijkheid van kunstmatige schuilplaatsen
 S3.4. Beveiliging van rioolkolken
 S3.5. Aanpassen van stoepranden
 S3.6. Oversteekvoorzieningen
 S3.7. Visvrije vijvers

Landschaps- en habitatgerichte maatregelen

H3.5. Herprofilen van plassen.

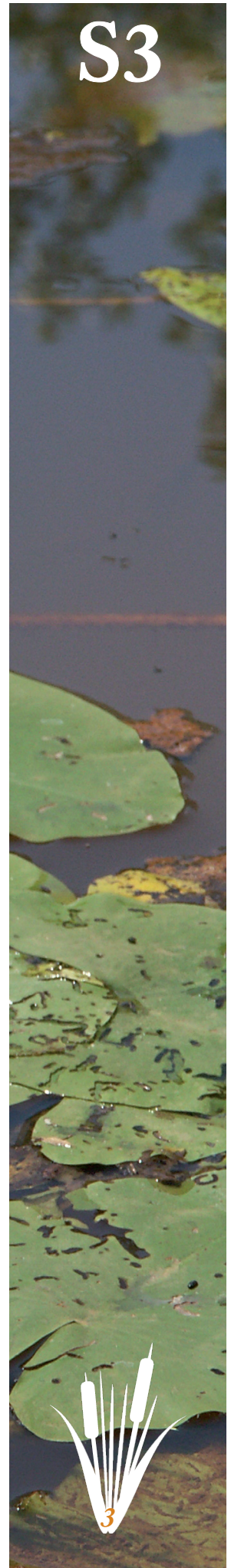
Vijvers en poelen die dichtgroeien, worden ongeschikt voor de Alpenwatersalamander en andere amfibieënsoorten. Plassen die aan verlanding onderhevig zijn, moeten regelmatig onderhouden worden. Dit gebeurt door de plas te ruimen tot op de oorspronkelijke minerale bodem. Om alsnog enige dekking door watervegetatie te behouden kan een deel van de vegetatie worden overgehouden (gefaseerd ruimen). Van de gelegenheid kan ook gebruik gemaakt worden om de plas te herprofilen. Zo kan er bv. een grotere ondiepe waterzone voorzien worden waar de zon het water sneller kan opwarmen wat een positieve invloed heeft op de ontwikkeling van de aanwezige larven.

H3.6. Aanleg van poelen.

In het cultuurlandschap dat deels uit open en beboste stukken bestaat, is de aanleg van poelen en vergelijkbare plassen gunstig voor de soort. De poelen worden bij voorkeur in de nabijheid van een houtkant of heg aangelegd die zo mogelijk in verbinding staat met een veldbos. Of er dienen natuurlijke elementen als houtkanten, hagen en bosjes als natuurverbinding en als landbiotoop voorzien worden. Bij de aanleg moet rekening worden gehouden met de aanwezigheid van materialen waaronder en –tussen een

Foto: Poelen, ook in tuinen, zijn belangrijke stapstenen voor de Alpenwatersalamander. Een natuurlijke inrichting ervan is van groot belang (Bron: Regionaal Landschap Noord-Hageland).

vochtig milieu aanwezig is en waaronder de dieren kunnen wegkruipen zoals kleine houtstapels, kleine losse steenhopen of andere elementen.

Ook in tuinen kan de aanleg van een poel voor Alpenwatersalamander vruchten afwerpen wanneer in de omgeving voldoende tuinelementen aanwezig zijn waaronder het dier kan schuilen en ruige(re) vochthoudende hoekjes – bijvoorbeeld met hoog gras of struikgewas - worden overgehouden.

H11.1. Aanleg van een houtkant, heg of haag.

Hagen en struweelrijke houtkanten komen niet alleen als landhabitat in aanmerking maar dienen eveneens als verbinding tussen land- en waterhabitat. Geschikte houtkanten zijn voldoende breed (ca. 6 m), bezitten een goed ontwikkelde kruidlaag en bevatten kleine structuren die de Alpenwatersalamander dekking en onderkomen geven. Het laten liggen van stammetjes van hakhout en het opwerpen van kleine houtstapels past hierin het best.

Soortgerichte maatregelen

De Alpenwatersalamander is geen veeleisende soort. Mogelijke maatregelen sluiten geheel aan op deze die ook voor andere in plassen levende amfibieën geschikt zijn. Enkele vragen evenwel voor de Alpenwatersalamander bijzondere aandacht.

S3.1. Beveiliging van kelders – toegang versperren.

In het najaar gaan Alpenwatersalamanders op zoek naar een geschikte overwinteringsplek. Deze ligt in een vochtige omgeving en bezit een tamelijk constante temperatuur die niet onder het vriespunt daalt. Veel kelders van woningen blijken aan deze voorwaarden te beantwoorden waardoor veel Alpenwatersalamanders in kelders terechtkomen. Vaak geraken ze langs de verluchtingsgaten naar binnen en vallen ze een stuk lager in de kelder waarna ze er niet meer uit kunnen. Om dit te verhinderen kan met harde plastic onderaan de opening een 20 cm hoge, schuin opstaande wand worden gemaakt. De rand hiervan wordt bovenaan 5 cm naar buiten toe omgeplooid en naar beneden getrokken waardoor een 1-vormig opstandje ontstaat dat aan de muur wordt bevestigd. Het keerwandje overlapt langs weerszijden een vijftal cm met de muur en tussen de naden mag geen ruimte worden overgelaten.

S3.2. Beveiliging van kelders – uitstapplaatsen voorzien.

In het geval een beveiliging van toegangen onmogelijk is, kan aan de dieren die in de kelder geraken de mogelijkheid geboden worden om er terug uit te klimmen langs een geïmproviseerd laddertje van fijnmazige gaasdraad dat tussen twee latjes wordt gespannen en in verbinding met de toegangsopening staat. Het laddertje wordt schuin tegen de muur geplaatst en stevig bevestigd.

Naast woningkelders hebben nog andere kelderachtige structuren een gelijkaardig effect op dieren. Dit geldt onder meer voor wateropvang-, waterretentie- en waterzuiveringsbekkens evenals voor (open) waterafvoerkanalen, waterputten en rioleringen een betonnen tuinvijvers. Ook hier zijn gepaste voorzieningen noodzakelijk, maar wordt het best gebruik gemaakt van bestaande uitstapsystemen die vooral op de Duitse markt beschikbaar zijn en die bestaan uit een vlottend uitklimsysteem. Volgende systemen bestaan:

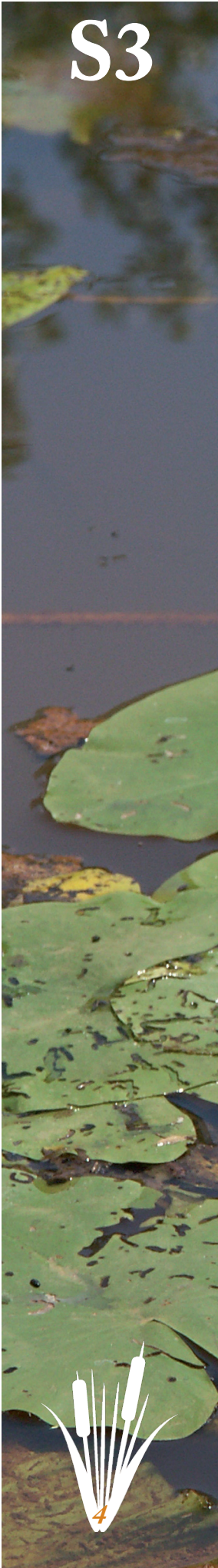
- amfibieën ladder of –loopplank;
- amfibieënbuis;
- uitstapeiland.

S3.3. Toegankelijkheid van kunstmatige schuilplaatsen.

In tegenstelling tot de eerder vermelde maatregel (S3.1.) kan het zinvol zijn om kunstmatige ruimtes zoals ijskelders, veldbunkers, ruïnes, enz. toegankelijk te maken voor overwinterende amfibieën door kleine en smalle toegangsopeningen te creëren. In bakstenen gebouwtjes kan

Foto: Openingen in gebouwen, of schuilplekken onder materialen, dakpannen, stapelhout en dergelijke verschaffen beschutting aan amfibieën gedurende de winter. (Foto Vrienden van Heverleebos en Meerdaalwoud)

dit door onderaan de muur een kleine opening in de muur te kappen of te boren die toegang verschaft. Wanneer een deur aanwezig is kan ook deze worden gebruikt om onderaan een of twee kleine openingen uit de zagen die toegang geven. De openingen worden niet te groot gemaakt om geen tocht te creëren waardoor de schuilplek zou kunnen uitdrogen en ongeschikt wordt. Ook hier geldt dat de nodige voorzieningen moeten worden getroffen om ervoor te zorgen dat de dieren achteraf de schuilplek ook weer gemakkelijk kunnen verlaten (maatregel S3.2.).

S3.4. Beveiliging van rioolkolken.

Net als in kelders geraken veel amfibieën ook in rioleringen gevangen wanneer ze tijdens de trek over wegen stoepranden volgen. Vaak blijven ze onopgemerkt in de kolken zitten. Om te voorkomen dat dieren langs de rioolroosters in het rioleringsysteem terechtkomen zijn andere roostertypen bedacht. De gebruikelijke spijlroosters waartussen amfibieën kunnen glippen, worden vervangen door roosters met dichte(re) spijlen (spijlafstand maximaal 1,6 cm) ofwel afgedekt met grove kiezel of een fijnmazig net. Het laatste systeem vermindert de wateropvangcapaciteit en bevordert het dichtslibben en is daarom enkel toepasbaar op plaatsen met een beperkte waterafvoer. Het moet ook regelmatig gereinigd worden. Een nauwere spijlafstand verhindert niet dat salamanders en jonge kikkers en padden alsnog door het rooster kunnen vallen. Roosters met platte spijlen, die in het verlengde van de trekrichting liggen, zorgen evenwel voor minder slachtoffers.

S3.5. Aanpassen van stoepranden.

Voor amfibieën die tijdens de trek een weg oversteken, vormt een hoge stoeprand aan de overzijde vaak een onoverkoombare hindernis. Als gevolg daarvan, volgen de dieren vaak de stoeprand en komen zo via rioolroosters in rioleringen terecht. Door een rioolrooster op enige afstand van de boordsteen te plaatsen, kunnen de dieren zonder gevaar tussen de boordsteen en het rooster kruipen. Kan dat niet, dan kan langs het rioolrooster een speciaal voor amfibieën ontworpen put-omleidingssteen met een uitsparing worden geplaatst.

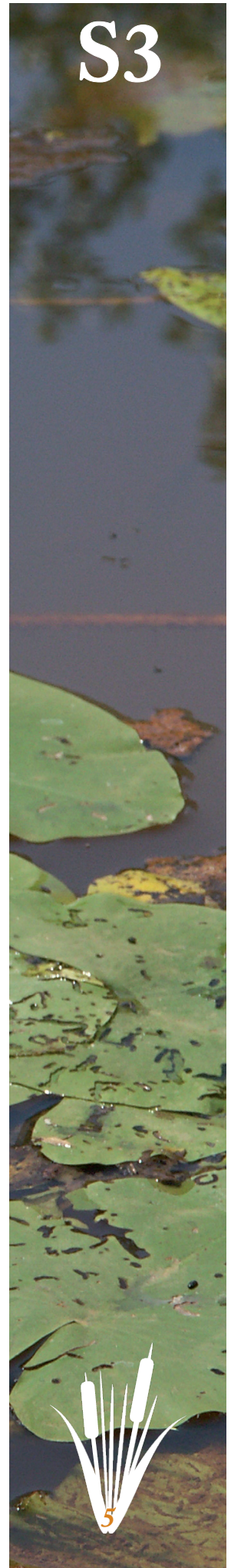
Stoepen kunnen in de trekzone op regelmatige afstanden onderbroken worden of van een over- of onderdoorgang worden voorzien. Opstaande randen zijn (plaatselijk) te vervangen door afgeschuinde of vlakke boordstenen of worden langszij voorzien van platte, trapvormige verloopstukken. Ook kunnen met asfalt of beton kleine - ongeveer 1 meter lange - schuine opstappen tegen de stoepband gegoten worden.

S3.6. Oversteekvoorzieningen.

Tijdens migraties tussen winter- en zomerhabitat moet de Alpenwatersalamander, net als veel andere amfibieënsoorten, vaak verkeerswegen oversteken. Daarbij is de kans groot dat ze door voorbijrijdende auto's worden overreden. Om hieraan een oplossing te geven zijn diverse oversteekvoorzieningen bedacht die deel uit geleidende structuren en deels uit tunnelvormige onderdoorsteeken bestaan. Ze vereisen niet alleen een goede inplanting maar ook een regelmatig onderhoud om goed en efficiënt te kunnen functioneren. Het geheel van deze voorzieningen wordt besproken in de brochure 'Amfibieën onderweg'. De brochure geeft een samenvatting van een meer gedetailleerde studie over ontsnipperingsmaatregelen voor amfibieën in Vlaanderen. Deze laatste publicatie geeft ook aan waar zich grote trekbewegingen van amfibieën voordoen en maatregelen dringend noodzakelijk zijn. Meer recente informatie hierover kan door Hyla - de amfibieën- en reptielenwerkgroep van Natuurpunt - geleverd worden.

Foto: Amfibieëntunnel met geleidingswand (systeem Aco) te Oud-Heverlee. (foto Econnection)

S3.7. Visvrije vijvers.

Het visvrij houden van vijvers of periodiek afvissen van poelen is een belangrijke maatregel voor Alpenwatersalamanders. Vissen vormen een bedreiging voor zowel de voortplanting als voor de optimale habitatkwaliteit van deze soort.

Financierings- en ondersteuningmogelijkheden

Algemeen

- Ondersteuning gemeentelijk natuurbeleid
- Subsidie voor de aankoop van natuurgebieden
- Landschapsteam

Soortgericht

- Bijzonder natuurbeschermingsproject

Habitatgericht

- Beheerovereenkomst verminderde bemesting voor een betere waterkwaliteit
- Beheerovereenkomst perceelsrandenbeheer
- Beheerovereenkomst aanplanten en onderhouden van houtige kleine landschapselementen
- Beheerovereenkomst onderhouden van bestaande houtige kleine landschapselementen
- Beheerovereenkomst aanleggen en onderhouden van poelen
- Gemeentelijke subsidies voor de aanleg en onderhoud van poelen en kleine landschapselementen

Lopende initiatieven

Amfibieënoverzetacties

In verschillende gemeenten worden jaarlijks – in het vroege voorjaar – door vrijwilligers overzetacties voor amfibieën georganiseerd op gekende trekroutes over wegen. De meeste acties worden gecoördineerd of opgevolgd door Hyla - de amfibieën- en reptielenwerkgroep van Natuurpunt.

Oversteekvoorzieningen voor amfibieën

Oversteekvoorzieningen zijn reeds op verschillende plaatsen door Vlaams-Brabantse gemeenten aangelegd. Niet alle voorzieningen functioneren optimaal. Voor een bespreking van hun efficiëntie en doelmatigheid wordt verwezen naar de studie 'Doelmatigheidsanalyse van amfibieëntunnels en -geleidingswanden in Vlaanderen'.

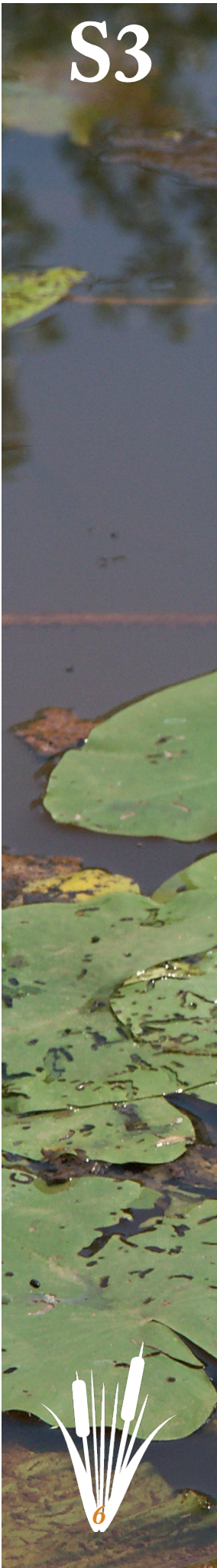
Opvolgings- en evaluatiemogelijkheden

Nachttelling aan plas

Alpenwatersalamanders zijn in natuurlijke plassen overdag moeilijk waar te nemen. 's Nachts zijn de omstandigheden hiertoe beter geschikt en kan met behulp van een lamp naar de dieren worden uitgekeken.

Inventarisatie van poelen met schepnet en/of fuik (vergunningplichtig)

De aanwezigheid van Alpenwatersalamander kan worden vastgesteld door het zoeken naar eierenafzettingen, larven en/of adulte exemplaren in geschikte plassen. Larven en soms ook volwassen exemplaren kunnen met behulp van een schepnet uit het water worden gevestigd. Volwassen exemplaren kunnen ook met een amfibieënfuik worden gevestigd. Inventarisatie gebeurt in het voorjaar gedurende de voortplantingsperiode. Eventueel kan later op het jaar ook onder objecten in de nabijheid van de plas naar volwassen exemplaren worden gezocht.

Opvolgen van amfibieënoverzetacties

Onder de dieren die tijdens amfibieënoverzetacties worden overgezet, zitten vaak Alpenwatersalamanders. Het bijhouden van een statistiek van de overgezette dieren geeft enige indicatie over de populatie en de verhouding tussen de soorten. De tellingen zijn evenwel onvoldoende om een juiste indicatie te geven van het populatieaantal.

Referenties & verdere informatie

Publicaties

- Colazzo S., P. Baert, F. Valck & Bauwens D. (zonder jaartal). Richtlijnen voor behoud en beheer van amfibieën (populaties). Likona. 16 p. www1.limburg.be/likona/WherpvtvlnaH8.pdf.
- Colazzo S., P. Baert, F. Valck & Bauwens D. (zonder jaartal). Kwantificeren van recente veranderingen in status van amfibieën en hun biotopen in het landelijk gebied. Niet-technische samenvatting. 8 p.
- www.hylawerkgroep.be/index.php?pdf=_documenten/vlina%20samenvatting.pdf.
- Criel, D. (2001). Doelmatigheidsanalyse van amfibieëntunnels en -geleidingswanden in Vlaanderen. Econnection i.o. afdeling Algemeen Milieu- en Natuurbeleid - cel Natuurtechnische Milieubouw van het Ministerie van de Vlaamse gemeenschap, Administratie Milieu-, Natuur-, Land- en Waterbeheer (AMINAL).
- Criel, D. (2002). Amfibieën onderweg. Maatregelen voor de bescherming van amfibieën op onze wegen. Econnection i.o. afdeling Algemeen Milieu- en Natuurbeleid - cel Natuurtechnische Milieubouw van het Ministerie van de Vlaamse gemeenschap, Administratie Milieu-, Natuur-, Land- en Waterbeheer (AMINAL). 32 p.
- Morales, J.J., Peris S. & Pedraza, Y.E. (2000): Utilización de pasos específicos de fauna y mortandad asociada en un canal de los páramos del norte de España (Guardo, Palencia). *Galemys* 12 (1): p. 25-40.
- Van den Balck E. (2001). Maatregelenprogramma voor bepaalde amfibieënsoorten in het zuiden van de provincie Limburg. Econnection. 185 p.
- van Uchelen E. (2006). Praktisch natuurbeheer: amfibieën en reptielen. KNNV Uitgeverij Utrecht. 151 p.

Websites

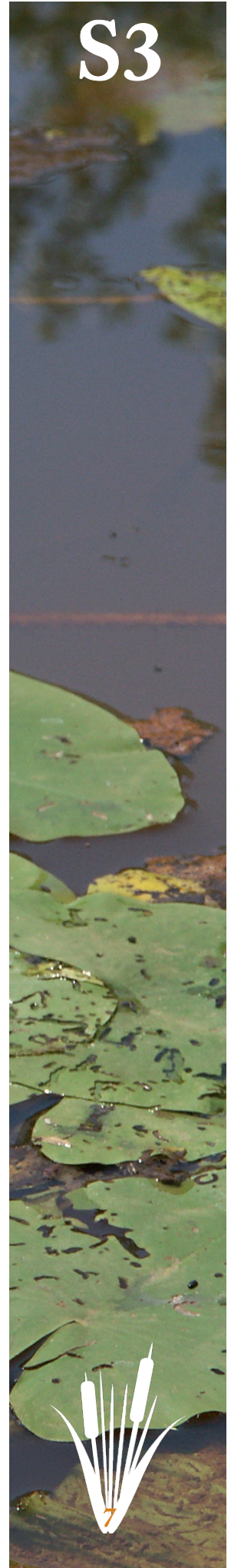
- www.natuurpunt.be/nl/leer-amfibien-herkennen_1416.aspx
- www.hylawerkgroep.be
- www.vlaamsbrabant.be
- www.natuurpunthaacht.be/rapporten%20cel%20natuurstudie.htm
- www.waarnemingen.be

Folders

- Werken voor meer duurzaamheid (2002) 38 p.
- Herken paddemanders en slangedissen. Daar kikker je van op. Determinatie van amfibieën en reptielen in de Benelux.
- Richtlijnen voor behoud en beheer van amfibieën (populaties). Likona. 16 p.

Advies

- Hyla – Amfibieën- en reptielenwerkgroep Natuurpunt

S3

